

خدمات کتابخانه‌ای برای کودکان

و.ام. موهان راج

ترجمه
دکتر حسن کیانی

با همکاری
پریسا نیکوکار

نشر دبیرش

سرشناسه	موهان راج، وی.ام. Mohanraj. V. M.
عنوان و نام پدیدآور	خدمات کتابخانه‌ای برای کودکان / و.ام. موهان راج؛ ترجمه حسن کیانی، با همکاری پریسا نیکوکار.
مشخصات نشر	تهران: چاپار: دبیزش، ۱۳۸۸.
مشخصات ظاهری	۲۲۴ ص.
شابک	978-600-5294-28-6
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.	
یادداشت	عنوان اصلی: Library services for children.
موضوع	کتابخانه‌های کودکان
موضوع	کتابداران کودکان - هند
موضوع	کتابداران مارس
موضوع	کتابخانه‌های کودکان - هند
موضوع	کودکان - هند - کتاب و مواد خواندنی
شناسه افزوده	کیانی خوزستانی، حسن، ۱۳۳۵ -، مترجم
شناسه افزوده	نیکوکار، پریسا، ۱۳۶۱ -، مترجم
رده‌بندی کنگره	۱۳۸۸ خ ۴/م ۱/۷۱۸ ZV
رده‌بندی دیویی	۰۲۷/۶۲۵
شماره کتابشناسی ملی	۱۷۱۷۳۱

نشر دبیزش

تهران: ۰۹۱۲۱۹۶۰۲۱۴-۸۸۸۹۹۶۸۰

خدمات کتابخانه‌ای برای کودکان

و.ام. موهان راج

ترجمه: دکتر حسن کیانی

چاپ اول ۱۳۸۸

حروفنگاری: هما مرادی

صفحه‌آرایی: علم روز

ناظر فنی چاپ: مریم تفضلی

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

شابک: 978-600-5294-28-6 ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۹۴-۲۸-۶ ISBN

قیمت: ۳۸۰۰ تومان

فهرست مندرجات

۷	پیشگفتار مؤلف
۱۳	پیشگفتار مترجم
۱۷	فصل اول - فلسفه خدمات کتابخانه‌ای
۳۹	فصل دوم - کتابخانه کودک
۵۷	فصل سوم - کودکان دبستانی
۸۱	فصل چهارم - دانش آموزان منزوی
۱۰۵	فصل پنجم - جنبه‌های مختلف خواندن و مطالعه
۱۲۱	فصل ششم - گرایش‌های مطالعه در کودکان
۱۳۹	فصل هفتم - اصول و مشکلات هدایت خواندن
۱۶۳	فصل هشتم - کتابدار کودک
۱۷۹	فصل نهم - ساختار

پیوست‌ها

۱۹۷	پیوست ۱ - مکان کتابخانه در مدارس
۲۰۷	پیوست ۲ - دو طرح انگلیسی همکاری بین کتابخانه مدرسه و
۲۱۱	پیوست ۳ - سیستم‌های رده بندی کتاب (سیستم دهمی - سیستم کولن) ...
۲۱۳	پیوست ۴ - رابطه خواندن عمومی با ضریب هوشی کودکان
۲۱۷	پیوست ۵ - منشور حقوقی کتابخانه مدرسه
۲۱۹	پیوست ۶ - پیش نویس برنامه آموزشی توسط گروه کاری

پیشگفتار مؤلف

در یک جامعه دموکراتیک نظیر آنچه که در کشور هندوستان وجود دارد، انتظار می‌رود که فرصت‌های آموزش مساوی برای تمامی کودکان فراهم گردد و در حال حاضر قانون اساسی ما (هند) به این مسئله تأکید دارد که کودکان بین ۶ تا ۱۴ سال دارای حق مسلمی در امر آموزش می‌باشند. لذا تمام کودکان حق استفاده از کتابخانه عمومی را نیز بعنوان یک ابزار آموزشی و یا ترجیحاً بعنوان یک مرکز آموزش غیررسمی، بدون هیچگونه محدودیتی دارند. با این وجود در حال حاضر به غیر از کودکان مدرسه‌رو که از امکانات کتابخانه‌ای استفاده می‌کنند، بخش عظیمی از جمعیت کودک و نوجوان از این خدمت محروم هستند. علاوه بر بخش مهمی از کودکان نظیر اخراجی‌های مدارس، بیسوادان، کودکان معلول و استثنایی که از خدمات کتابخانه‌ای محروم هستند، چرا تمام کودکان بین ۲ تا ۵ سال مشتمل بر کودکان پیش‌دبستانی و کودکان محروم گروه سنی ۵ تا ۱۴ سال، تحت پوشش خدمت کتابخانه‌ای قرار ندارند. من در این کتاب به انواع خدماتی که کتابخانه می‌تواند و باید نه تنها برای گروه‌های فوق از کودکان، بلکه تمام کودکان مدرسه‌ای پردازند اشاره می‌کنم.

بطور خلاصه این کتاب به مباحثی مربوط به خدمات کتابخانه‌ای برای کودکان ۲ تا ۱۴ ساله خواهد پرداخت. کتابدار باید همواره به این فکر

باشد که همان‌طوری‌که آقای جی.اس. کودالکار (J.S.Kudalkar) از کتابخانه بارودا که کرسی ریاست اولین کنفرانس کتابخانه‌ای سراسر هند را در شهر چنای (Chennai) در سال ۱۹۱۹ بر عهده داشت، می‌گوید: "کتابخانه نه تنها در تولید دانش درگیر است، بلکه در فرایند آموزش صحیح آن نیز مورد توجه اصلی قرار دارد." این جمله در تمامی انواع کتابخانه‌ها واقعیت دارد، بویژه کتابخانه‌های کودکان که انتظار می‌رود آموزش‌های غیر رسمی رایگان را به تمام گروه‌ها و رده‌های سنی کودکان ارائه نمایند. برنامه‌های آموزش کتابخانه‌های کودکان شامل ریشه‌کشی بیسوادی در بین کودکان، گسترش عادت به مطالعه در بین کودکان، تشویق به مطالعه با هدف‌های سرگرمی، و تسهیل در امر خودآموزی است.

لذا کتابدار کودک می‌بایست کسی باشد که نه تنها به کودکان مراجعه کننده به کتابخانه خود بلکه بطور کلی به همه کودکان علاقمند باشد، تا بدین ترتیب اطمینان حاصل شود که هیچ بخشی از جمعیت نوجوان از خدمات کتابخانه محروم نشود. او باید همواره در این فکر باشد که خدمات مورد انتظار از سوی مراجعان کتابخانه، تنها مجموعه‌ای از وظایف وی که مهربانانه تصمیم به انجام آن به نفع جامعه گرفته است نیست، بلکه این وظیفه مهمی است که جامعه حمایت کننده از کتابخانه را مکلف به انجام آن نموده است.

از آنجائی‌که فلسفه خدمات کتابخانه‌ای محصول تفکر انسانی نیست، بلکه زاییده جامعه‌ای است که انسان در آن تنها ایجاد و متولد شده است، لذا اینجانب این فلسفه را که قویاً تحت تأثیر فلسفه اجتماعی در هر دوره خاص زمانی می‌باشد، از دیدگاه جامعه‌شناسی به تصویر کشیده‌ام و امیدوارم خوانندگان در نشان دادن ارتباط غریزی موجود بین فلسفه خدمات کتابخانه‌ای و فلسفه اجتماعی در هر دوره زمانی، با من هم عقیده باشند. هر چند که من در این کتاب تاریخ توسعه کتابخانه‌ها در غرب و

هندوستان را نشان داده‌ام، ولی از آنجائی که این موضوع قبلاً توسط نویسندگان بسیاری تکرار شده است، به خوانندگان اطمینان می‌دهم که ضمن مرور کتاب متوجه خواهند شد که در این زمینه من به داستان سرائی و قلم فرسائی نپرداختم.

قسمت بسیار وسیعی از مطالعات عمومی انجام شده توسط خوانندگان، به قصد پر کردن اوقات فراغت است تا یک آگاهی، مطالعه کتب برای بسیاری از افراد حالت فرار از مشکلات و واقعیت‌های زندگی است و آرامشی را به آنها اعطاء می‌کند که در جاهای دیگر نظیر سینما و تلویزیون آن را نمی‌یابند. با این وجود کتاب‌ها، نه تنها نقش سرگرم کننده‌ای را دارند، بلکه مطالعه کلید کشف حقایق نیز می‌باشند. این بر عهده کتابدار کودک است تا نقش دوگانه کتابخانه را به کودکان بفهماند، تا جایی که استفاده کنندگان از خدمات، دیدشان را در مورد کتابخانه به عنوان یک محل برای تحقیق و تمذید اعصاب وسیع‌تر نمایند.

تجزیه و تحلیل نهایی مسائل خدمات کتابخانه‌ای کودکان، به عنوان یک مسئله اجتماعی، بایستی متناسب با بافت جامعه‌ای باشد که کتابخانه در حال خدمت به آنهاست. لذا اینجانب در تمامی مباحث مربوط به خدمات کتابخانه‌ای، جامعه کنونی هند را در نظر داشته‌ام. بنابراین کتابدار کودک در هند به عنوان فردی که با کودکان هم صحبت است باید به تمامی مواد قانون اساسی و قوانین گوناگونی که در کشور ما برای کودکان تأثیرپذیر است آشنا باشد. پس من با مسائل مربوط به خدمات کتابخانه‌ای کودکان، بخصوص کودکان گوشه گیر و منزوی که امروز بر خلاف بندها و تبصره‌های قانون اساسی و سایر قوانین حاکم در هندوستان که در زندگی کودکان تأثیر دارند و مورد اهمال کاری از طرف کتابخانه‌ها قرار گرفته‌اند، سروکار دارم.

در عین حال، کتابدار کودک باید از فعالیت‌های سازمان‌های بین‌المللی در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته که به ارتقاء

خدمات کتابخانه برای کودکان می‌پردازند، آگاه باشد. او همچنین باید دارای ایده‌هایی برای امور انجام شده در کشورهای توسعه یافته در رابطه با تحرک کتابخانه‌های کودکان باشد، آنقدر که بتواند خود را با آن کشورها وفق داده و روش‌های موفق بکار رفته توسط آنها را بپذیرد. لذا در این رابطه شرح کوتاهی از فعالیت‌های این نوع سازمان‌ها را در فصل مربوط به کتابخانه‌های کودکان ارائه داده‌ام.

گرچه، معمولاً از پسران و دختران گروه سنی ۱۵ تا ۱۷ ساله که در مقطع آموزش متوسطه هستند به عنوان کودک صحبت به میان می‌آوریم، ولی آنها از این مسئله و رفتار کودکان با خودشان خشمگین هستند و البته با ملاحظه نوع علائق آنها برای مطالعه، نمی‌توان به آنها همانند کودکان توجه کرد. از نظر روانشناسی این گروه سنی، نه کودک هستند و نه بزرگسال، بلکه افرادی هستند نوجوان که امروزه به آنها نوجوانان بزرگسال می‌گویند و بدون شک آنها دوران کودکی را سپری کرده‌اند و در آستانه بزرگ شدن هستند. از این رو مسئله خدمات کتابخانه‌ای برای آنها خارج از اهداف مورد بحث در این کتاب می‌باشد.

تعداد زیادی از کتابخانه‌های خصوصی امنی دارای کتابهای بسیار خوبی در زمینه کودکان می‌باشند، اما خدمات به این گروه، عمدتاً ارائه کتاب به خوانندگان جوانی است که عضو این کتابخانه‌ها هستند. آنها فقط در فکر کسب درآمد حاصل از توزیع کتب جدید هستند، نه تدارک خدمات کتابخانه‌ای برای کودکان. بنابراین این نوع کتابخانه‌ها با استفاده از کمک‌های مالی فروشگاه‌های کتاب و نیز فقط از راه اهدای کتابهایی از سوی جوانان متقاضی اداره می‌شوند. اقتصادی بودن اهداف کتابخانه‌هایی که انگیزه آنها فقط سود بیشتر است، سبب می‌شود که تعهد و الزام کافی را در زمینه کودکان و نوع خواندنی‌های آنها نداشته باشند، لذا من از این نوع کتابخانه‌ها چشم‌پوشی کرده‌ام.

قبل از پرداختن به مسئله راهنمای مطالعه در دو فصل اولیه از کتاب،

من در زمینه موارد گوناگون خواندن بحث کافی داشته‌ام، زیرا معتقدم که هر کتابدار کودک می‌بایست این موارد را بداند، چون به او کمک می‌شود تا کودکان را در زمینه چگونگی مطالعه راهنمایی کند.

قابل ذکر است که برای اجرای خدمات کتابخانه‌ای مناسب و کافی به کودکان، وجود یک کتابدار متخصص کودکان و یک کتابخانه خوب ضرورت دارد، بنابراین فکر نمی‌کنم اختصاص یک فصل مستقل به کدام از دو موضوع فوق را توصیه نمایم، چون معتقدم که در کتابی با موضوع خدمات کتابخانه‌ای برای کودکان پرداختن به این امر اجتناب‌ناپذیر است. در فصل مربوط به کتابدار کودکان از این کتاب، من به صورت جداگانه در زمینه کتابدار مدرسه‌ای بحث کرده‌ام، زیرا هر چند که کتابدار مدرسه همان کتابدار کودک است و کتابخانه مدرسه نیز به طور کلی همان کتابخانه کودکان است، ولی اختلافات زیادی در فلسفه خدمات کتابخانه‌ای مربوط به کتابخانه مدرسه و کتابخانه کودک وجود دارد.

در خاتمه باید بگویم که من برای تهیه این کتاب از منابع فراوانی استفاده کرده‌ام، منجمله از مقالاتی که در مجلات گوناگون منتشر شده و نیز کتاب‌هایی در رابطه با کتابخانه مدرسه‌ای. اما معرفی اکثر این منابع به صورت خلاصه صورت گرفته و تنها آن منابعی که مستقیماً در رابطه با خدمات کتابخانه‌ای مورد استفاده قرار گرفته‌اند در کتابشناسی انتهای کتاب معرفی و ارائه گردیده‌اند.

وام. موهان راج

پیشگفتار مترجم

نظام‌های آموزش و پرورش در کشورهای پیشرفته دنیا تابع عوامل گوناگونی هستند که این عوامل نقش مستقیم و غیر مستقیمی در پرورش استعدادها، خلاقیت‌ها، علاقمندیها و توانمندیهای مخاطبان کودک و نوجوان خود دارند. به گفته روانشناسان، کودک تحت تاثیر سه رأس مثلثی مشتمل بر عوامل ژنتیکی، محیط خانواده و محیط اطراف قرار دارد و چنانچه مدارس و امکانات فیزیکی موجود در آن را یکی از عوامل محیطی مؤثر تلقی نمائیم نقش این مراکز آموزشی در تکامل شخصیت کودک به خوبی نمایان خواهد بود. مدارس در انواع و مقاطع گوناگون همواره بعنوان محورها و بازوهای کمکی در امر آموزش و پرورش کودکان در هر کشور مطرح بوده و در انجام وظایف خطیر خود از اهرم‌هایی استفاده می‌کنند که کتابخانه یکی از آنهاست.

توجه و نگرش مثبت مسئولان رده بالای نظام‌های آموزش و پرورش و انتقال آن به رده‌های پایین‌تر تا سطح مدیران و آموزگاران و دبیران از یک طرف و تهیه و تدارک امکانات مالی و نیز نیروی انسانی ماهر از طرف دیگر سبب اعتلا و رشد و تکامل روحیه تجسس و رفتارهای مطالعاتی و اطلاع‌یابی طبقات گوناگون سنی در بین دانش‌آموزان می‌گردد. تاسیس کتابخانه‌های مدارس و تجهیز آنها به کتب مناسب

آموزشی، کمک آموزشی و تفریحی و سرگرم کننده در کنار امکانات فیزیکی، فضای مناسب و نیروی انسانی واجد شرایط و جذب دانش‌آموزان در جهت انجام تکالیف و پر کردن صحیح اوقات فراغت، در نهایت موجبات ساختن و شکل گرفتن شخصیت علمی - فرهنگی و اجتماعی کودک و نوجوان خواهد شد. انتقال روحیه جستجو و مطالعه از نسلی به نسل دیگر در نهایت سبب اعتلای فرهنگ و رفتارهای صحیح اطلاع‌یابی در بین جوامع و در بین طبقات سنی گوناگون از جمله کودکان و نوجوانان است که خود در نقش پدران و مادران آینده مجری اصول و فلسفه تعلیم و تربیت در خانواده خواهند بود.

در کشور عزیز ما ایران، وزارت آموزش و پرورش با تحت پوشش داشتن هزاران نفر نیروی انسانی و میلیون‌ها دانش‌آموز، به عنوان یکی از متولیان اصلی در تاسیس و تجهیز کتابخانه‌های مدارس، علیرغم تمام فعالیت‌های انجام شده نتوانسته است برنامه‌هایی منسجم، پایدار و موثر را در جهت پایه‌ریزی ایجاد کتابخانه در مدارس ارائه نماید. علیرغم کلیه دستورالعمل‌ها، قوانین، آئین‌نامه‌ها و رهنمودهای مدرن موجود در این وزارتخانه، متأسفانه مدارس ما فاقد کتابخانه‌هایی با امکانات و تجهیزات لازم می‌باشند که این امر در کنار صدها مشکل دیگر در زمینه تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان این مرز و بوم خود نمایی می‌کند. از آنجائیکه مترجم کتاب خود از مدرسان کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه می‌باشد، بخوبی بر این امر واقف است که اصلاح نظام و ساختار آموزش و پرورش نیازمند یک برنامه جامع و کلان در جهت بهبود و اصلاح وضعیت کنونی کتابخانه‌ها در مدارس می‌باشد. تربیت نیروی انسانی در پست کتابداران مدارس و اعزام آنها به مدارس برای راه‌اندازی و اداره کتابخانه‌های مدارس یکی از وظایف مهم وزارتخانه مذکور می‌باشد.

تا بحال کتب و مقالات فراوانی در راستای خدمات کتابخانه‌های کودکان و نوجوانان مشتمل بر کتابخانه‌های مدارس در ایران تهیه، تدوین

و چاپ شده‌است که بعضاً آثار ترجمه شده به فارسی بوده و تطابق کاملی با شرایط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه ما نداشته‌اند. هندوستان با حدود ۱/۵ میلیارد جمعیت و چند صد میلیون دانش‌آموز و نیز با سابقه یکصد ساله خود در آموزش علم کتابداری و اطلاع رسانی، فعالیت‌های چشمگیری را در ساختن کتابخانه‌های مدارس داشته است. علیرغم وجود روستاهای بسیاری در این کشور که حتی فاقد مدرسه بوده و یا دارای مدارس صحرایی می‌باشند، از آنجائیکه نظام آموزش و پرورش آن کشور تحت تاثیر مستقیم انگلیسی‌ها به مدت حدود دو قرن بوده است، لذا در این کشور توجه مدارس به تاسیس و تجهیز کتابخانه در مقایسه با کشورهای منطقه بیشتر بوده است. با مطالعه کتاب آقای و.ام. موهان راج (V.M.Mohanraj) با عنوان Library Services For Children که در سال ۲۰۰۴ منتشر شده است و تعمق در مطالب گوناگون فصول آن، دریافتم که الگو و راهنمای خوبی است برای بحث پیرامون عادت و فرهنگ مطالعه در بین کودکان و نوجوانان و شرایط لازم برای تاسیس و اداره کتابخانه‌های مدارس.

مؤلف این کتاب یکی از اساتید کتابداری هندوستان است که علاوه بر کتاب حاضر دارای تالیفات بسیاری در زمینه کتابخانه‌های کودکان بوده و تجارب بازدید از این قبیل کتابخانه‌ها در کشور هندوستان و نیز سایر نقاط جهان، به ارتقاء دانش وی در این زمینه منجر گشته است. هر چند که مؤلفان، نویسندگان و اساتید بسیاری از بین متخصصان کتابداری و اطلاع رسانی در ایران در این زمینه تالیفات و نوشته‌های ارزشمندی را ارائه نموده‌اند ولی تمرکز مباحث گوناگونی نظیر ادبیات کودکان و نوجوانان، ایجاد عادت به مطالعه، شرایط فیزیکی لازم برای کتابخانه‌های کودکان، استانداردهای لازم برای تجهیزات کتابخانه‌ای، نیروی انسانی واجد شرایط و بسیاری مباحث مرتبط در یک کتاب، سبب شد تا اینجانب تصمیم به ترجمه آن بگیرم. امید است با چاپ کتاب، این امکان فراهم

گردد که ضرورت، اهداف، شرح وظائف، خدمات، و ویژگی‌های کتابخانه‌های کودکان بیشتر شناخته شود و انشاء‌اله این کتاب مورد توجه مسئولان محترم کتابخانه‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و وزارت آموزش و پرورش قرا رگیرد تا شاید با شناخت بیشتر زوایای خدمات در این قبیل کتابخانه، تصمیماتی در جهت حل مسائل و مشکلات موجود بر سر راه تاسیس کتابخانه‌های جدید در مدارس و تجهیز کتابخانه‌های موجود گرفته شود انشاء‌اله.

در ترجمه این کتاب و تدوین و آماده سازی آن جهت چاپ، از همکاری بسیاری از عزیزان بهره جسته‌ام که بی شک بدون کمک آنها سختی کار دوچندان می‌شد. جا دارد از همکار و دوست گرامی آقای دکتر نیکنام که زحمت بازخوانی متن اولیه ترجمه شده را تقبل کرده و موجبات غنای بیشتر آنرا فراهم آوردند صمیمانه تشکر نمایم. خانم پریسا نیکوکار دانشجوی کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در دانشگاه الزهراء با داشتن سهمی در ترجمه اولیه و مقدماتی بخشهایی از کتاب مرا یاری دادند که با وجود اعمال تغییرات زیادی در ساختار اصلی کار ایشان، ولی خالصانه همکاریشان را قدر دانسته و سپاسگزاری می‌نمایم. خانم‌ها سمیه میررضائی، معصومه مولایی و زهرا ولدخانی در امر بنانویسی و مقابله، متحمل زحماتی شدند که از آنها نیز متشکرم. در پایان از برادر ارجمند آقای موسی محمدی مدیریت محترم انتشارات چاپار که امکان چاپ اثر را فراهم آوردند صمیمانه قدردانی می‌نمایم.

با اذعان به اینکه ترجمه این کتاب به زبان فارسی همانند بسیاری از آثار ترجمه شده دیگر نمی‌تواند خالی از اشکالات باشد، لذا از همه اساتید، محققان و دست اندرکاران موضوعی تقاضا دارد ضمن یادآوری خطاها و لغزشهای احتمالی در کار، مترجم را یاری فرمایند.

دکتر حسن کیانی

پائیز ۱۳۸۷